

VÁSZOLYI ERIK

100 érdekes angol szó (5. rész)

Terts István jegyzeteivel

Lócipő és a többiek

Meg kell vallanom, hogy a *lócipőt* nem én ötlöttem ki, hanem egy hároméves lurkó ép magyar nyelvérzéke szülte. Történt pedig, hogy egy szép nap eső után kísétáltunk még aprócska fiammal a ligetbe, ahol lovasok járhattak előttünk: a nedves homokon jól kirajzolódtak a patkónyomok. A gyerek már látott ilyet, mert rájuk bök, és vidáman felkiált: *Nézd csak, apa, lócipők!*

Az atyában nyomban felébred a nyelvész. A *lócipő* nem lehet a *hócipő* analógiája, hiszen Ausztráliában vagyunk, és a gyerek nem ismerheti az utóbbi szót. Azt se tudja még, hogy a lovat odahaza *patkolják*. Ellenben kétnyelvű lévén azt fordítja át magyarra, hogy *horseshoe*. Sejtelme sincs, hogy milyen pazar a beköpése, vagy hogy milyen remek szóra tapintott rá. Mert a *horseshoe* több szempontból is felettebb érdekes szó.

Kezdjük azzal, hogy a *horse* is, meg a *shoe* is valódi ősrégi kincsek az angol szavak tömegében: mindkettő bőven meghaladja az 1500 évet, és még az első angol, szász meg jütlandi bandák vitték magukkal eredeti hazájukból az újba, a közös Albionba. Mert lehet, hogy az ember leghűbb barátja a kutya, de a ló alkalmasint nagyobb szerepet játszott a történelemben, s ezt már a régi germánok is felismerték. Mindenesetre a *horse* rokona a mai német *Ross* szónak. A mai angolban lehet főnév is, ige is tucatnyi különféle jelentéssel, aztán megtaláljuk egy sor szóösszetételben és szólásmondásban is. A *horseman*, *horsewoman* vagy *horserace* nem szorul magyarázatra. A *horse opera* (amerikai lelemény csakúgy, mint a *soap-opera*) már inkább: vadnyugati *piff-puff film*, *cowboyfilm*. A *horse-radish*, ha csípős is, jó eledel, a *horse chestnut* nem, mert ez utóbbi *vadgesztenye*. A *horse-power* közismerten *lóerő*, a *horsetail* persze *lófarok* (beleértve a török pasák felségjelvényét is), de hölgyeim, vigyázat: ha egy magyar lány haja lófarokba van kötve, az *pony-tail*. Az angol *Horse Guards* alaposan megválogatott daliái nem lovakra vigyáznak, hanem Őfelségére: ez a királyi testőrség. *Horse-trading* egy vásárban lókupeczek dolga, az amerikai szenátusban politikusoké, és körmönfont, kemény *alkudozást*, *egyezkedést* jelent (az amerikai angollal kezd terjedni másutt is). Egy *dark horse* nem feltétlenül fekete ló vagy sötét alak, hanem a pályán egy olyan új, korábbi versenyeken nem indult ló, amelyiknek a képességeit nem ismerik, s aztán ugyanezt emberre is lehet vonatkoztatni (*ismeretlen tényező*). A *horseshit* az amerikai angolban az, ami másutt a *bullshit* (vagy ha finomak vagyunk, *bulldust*). A *horse-tram* vagy *horse-car* dédapáink *lóvasútja* volt; *horse-and-buggy times* vagy *days* vagy *age* lehet nosztalgikus sóhaj vagy lenéző modernkedés, de mindenképpen a régi szép

időkre vonatkozik, amikor lovat fogtunk a homokfutó elé, és azt hajtottuk. *Horse-play* vagy *horsing about (around) eldurvult játék* vagy *durva tréfálkozás, horsewhip* pedig lovaglóstör.

Aztán egész sor idiómában szerepel a *horse*, tessék csak figyelni, egyik jobb, mint a másik. *Backing the wrong horse* annyi, mint *esélytelen, vesztesre álló felet támogatni*. *Eating like a horse* nem feltétlenül jelent zabálást, noha jelenthet, de gyakrabban annyi, hogy *farkasétvágya van, farkasétvággal eszik*. *Just hold your horses* komoly figyelmeztetés: *hátrább az agarakkal, álljon meg a menet*, nem oda Buda! *To get something straight from the horse's mouth*: első kézből kaptam a tájékoztatást, vitán felüli, hiteles forrásból származik az információ. *One horse of a different (of another) colour* annyi, mint *merőben más a helyzet, egészen másról van szó, nem itt van a kutyá eltemetve*. *Looking at a gift-horse in the mouth* szabályos megfelelője annak, hogy *ajándék lónak ne nézd a fogát*. Ha valakinek túlzottan nagy a mellénye, arra mondják, hogy *he got on his high horse*, majd esetleg azt tanácsolják az illetőnek, hogy *get off the high horse*. Aztán *it's a good horse that never stumbles* olyasmi, hogy *a lónak négy lába van, mégis megbotlik*. *White horses* egyáltalán nem lovakra vonatkozik, hanem tarajos, fehér tajtékos habokra, hullámokra (és egy közkedvelt skót whiskynek is ez a neve). Aztán bőven előfordul a különféle szaknyelvekben, iparágakban, tudománysszakokban, még a tengerhajózásban is (például a *horse marine* kb. annyi, mint *lovas tengerész* – csúfondáros, de nem vitéz nagybányai Horthy Miklósról van szó). Ám közben *ló* miatt egészen megfélekedtünk a *cipőről*, pedig az is fontos. Mi több, olyan fontos, hogy külön kell róla szólnunk a maga helyén, hátrább a sorban. Addig patkolatlan marad ez a ló. Hogy ne mondjam – *cipőtlen*.

Many, much meg mások

Magyarul ami sok, az sok. Lehet persze nagyon sok, lehet rengeteg, de az is csak sok. Nem úgy az angolban, ahol *sok* lehet *much*, lehet *many* és lehet sok minden más. Szegény magyarnak elég azt megérteni, hogy *much* után egyes szám járja (*much work, much the same, much loved mother, much pleased father, much of a muchness*), meg hogy ami a *much* után következik, azt úgymond „nem lehet megszámlálni”, mert amit meg lehet, az *many* lesz (ezt rendszerint így tanítják nálunk, noha a megszámlálhatóság fogalma olykor kissé ködös), tehát *many places, many people, many times* lesz, vagyis *many* után többes szám következik.

Eddig még istenes, de aztán jönnek az olyan kifejezések, hogy *a great many people, a great many times*, és ilyenkor a magyart kezdi zavarni a határozatlan névelő (ami a magyarnak *egy!*) plusz a többessel járó *many*, pedig az angolban ez bizony előfordul. Tetézi mindezt az olyasmi, hogy *many a man, many a time*, tehát megint a határozatlan névelő, de most a fránya *many* után és nem előtt, márpedig ez se ritka az angolban: *many a day, many a person, many a good tune (good song) can be played on an old fiddle* (amit nem szó szerint fordítanék, mert olyasmit jelent, hogy *öreg ember nem vénember*). És mintha mindez nem lenne elég, szegény magyarnak szembe kell néznie azzal is, amit rendszerint meg se tanítanak neki az iskolában vagy nyelvtanfolyamon: hogy a *much* vagy *many* helyett a mai angol valami mást mond és ír (noha ennek csínját-bínját az angolok maguk se nagyon öntik szabályokba). Nyelvtanilag tökéletesen helyes például az, hogy *she has much money* vagy *much time*, de miért, miért nem,

a mai angolban ezt soha nem írják vagy mondják, hanem helyette az járja, hogy *a lot of, lots of, plenty of, a great deal of, a good deal of, a number of* vagy egyebek. Az előbbi *she has much money (time)* rögtön elárulja, hogy külföldi vagyok, mert egy angol ugyan megérti, hogy mit akarok, de ő azt mondaná, hogy *she has plenty of time, she has a lot of money*; aztán *they have a great many friends; he has given me a lot of (plenty of) headache; she's got a lot of (plenty of, a great deal of) work to do; you had a lot (plenty) to eat for breakfast; my sister does read a lot of (lots of, plenty of) books; you guys have plenty of (a great deal of, a good deal of) time* stb. Gershwin kolduskirálya azt dalolja a *Porgy and Bess* című operában, hogy *I got plenty o'nuttin'*, amit költőien és szellemesen úgy fordítottak magyarra, hogy *A pénzből nem jutott elég*, noha az eredetiben egy ragyogó szójáték szerepel, amelyben nem pénzről van szó, de így is értelmezhető (mindenesetre nem *much* vagy *many*, hanem *plenty of nothing*: a semmiből kijutott bőven). Olykor szabad a választás, mert mondhatjuk, hogy *this is much better*, avagy azt, hogy *this is a lot better*. Ezzel szemben mindig *many thanks* vagy *thank you very much* (vagy ha nagyon hálás vagyok, *thank you very, very much*).

Inkább a szlengben vagy mindenesetre „alacsonyabb köznyelvi szinten”, iskolás gyerekek, egyetemisták, futballdrukkerek beszédében hallható még olyasmis is *much* vagy *many* helyett, hogy *a hoast of, loads of, stacks of, piles of, heaps of (money, sőt time)*. Itt eléggé nyilvánvaló az analógia hatása, hiszen ha megnézzük a *lot* eredeti jelentését ('parcella, telek, hely' > 'osztályrész'), amiből később fejlődött ki az, hogy 'sok, sokkal, sokkalta', akkor ugyanez megeshet azzal a szóval, hogy *heap* vagy *stack* ('kupac, rakás, halom' > 'sok, csomó') vagy *host* ('sereg'). További érdekes fejlemény, hogy vadnyugati, texasi meg ausztráliai csordások (akiket az amerikaiak úgy hívnak, *cowboy*, Ausztráliában pedig *stockman, herdsman* vagy *jackaroo* a nevük) mondják a nagyobb gulyára, csordára, hogy *a mob of cattle* vagy *big mob of cattle*, aztán ebből lesz *a mobs of time, a mob of dollars, a big mob of trouble*, ami azonban városlakó ausztrálnak vagy amerikainak nemigen fér a fejébe, nem tetszik neki, elutasítja.

Lehet, hogy mindez egy kissé *sok* egy angolul tanuló magyarnak, de *sokan* azt mondják, hogy érdemes fontolóra venni, hogy aztán *sokkal* ügyesebben, jobban használjuk az ángliusok nyelvét.

Science és scientific

A Magyar Tudományos Akadémia neve angolul *Hungarian Academy of Sciences; the world of science* magyarul *a tudomány világa; mathematical sciences* kb. *matematikai tudományok* vagy *tudományszakok; social science* pedig *társadalomtudomány*, s aki műveli, az egy *social scientist*, vagyis *társadalomtudós*. A magyar ilyenkor elkönyveli, hogy *science = tudomány*, tehát *scientific = tudományos*, amiben részben igaza van, de csak részben. Az angol néha általánosít (mint az előbbi példákban), de legtöbbször nem, és ilyenkor a *science* nem akármilyen tudomány általában, hanem szűkebbre fogva *matematika, fizika és természettudományok* (biológia, vegytan, növény- és állattan stb.). Középszintű bizonyítványban *science* pontosan ezt jelenti (és nem általában *tudományt*), s aki ezt oktatja, az egy *science teacher* (vagy *master*), magyar iskolákban *fizika, kémia, biológia* szakos tanár(nő). Egyetemeken a *Faculty of Science* szigorúan *Természettudományos Kar*, és aki ott diplomázik, annak tudományos fokozata *B.Sc. (Bachelor of Science)* vagy a magasabb *M.Sc. (Master of Science)*. A baj ott kezdő-

dik, amikor magyarról fordítunk angolra, de nem angolul, hanem „magyarosan”, és *tudományos kutatás* (mondjuk történettudományban, zeneesztétikában) lesz *scientific research*, a tudományos kutatóból pedig *scientific researcher*. Az angol ez legjobb esetben zavarja, rosszabb esetben érthetetlen lesz neki, hiszen itt nem természettudományokról van szó: történelemben, zenében, művészetek terén pedig a *science* és *scientific* nem jelent semmit, sületlenség. *Scientific research* egy angolnak nyomban mikroszkóp fölé hajló, fehér köpenyes tudós képét idézi egy laboratóriumban, *scientific researcher* pedig többnyire semmit, mert az ilyen *tudományos munkatársat* rendszerint úgy hívják, hogy *research fellow*, a tud. főmunkatárs *senior research fellow*, a fiatalabbja pedig esetleg *research assistant* (*researcher* létezik, de nagyon ritkán, és akkor is esetleg írásban – élőszóban talán soha nem hallottam). A humán tudományok, művészetek, zenetudomány és sok egyéb az angolnak *academic studies*, mint ahogy egy tudományos pályán mozgó egyetemi oktató is egy *academic*, aki viszont nem tévesztendő össze egy olyan hölgygel vagy úrral, kinek címe *academician*, magyarul *akadémikus*. Ez többnyire külföldi tudósokra vonatkozik (például a francia vagy az orosz tudományos akadémia tagjaira), mert Angliában, ahol minden egy kicsit másképpen van, létezik ugyan *Royal Academy of Arts* (Királyi Művészeti Akadémia), de ez az 1768-ban III. György brit király alapította előkelő intézmény ún. *fine-arts academy*. A tudományos akadémianak megfelelő intézmény nem ez, hanem a még sokkal előkelőbb *Royal Society* (alapítva 1662-ben); azt a tudóst, aki tényleg kiemelkedő nagyság a maga szakterületén, ebbe a Királyi Társaságba választják be, és akkor neve után írhatja e három betűt: *F.R.S. – Fellow of Royal Society*. Nem *akadémikus*, ez több annál (jellemző, hogy az ilyen tudóst külföldi kollégái akadémikusnak titulálják, de brit kollégái nem). Az amerikaiaknak három neves intézménye adja össze azt, amit másutt (például a franciáknál) egy nemzeti tudományos akadémia: az *American Philosophical Society* B. Franklin alapítása (1743), utána következik az *American Academy of Arts and Sciences* (1780) és a *National Academy of Sciences* (1863) a szövetségi fővárosban (Washington D.C.).

A tudomány magaslatairól alászállva az *academy* gyakran használatos a mindennapi életben, és általában (mondjam, hogy többnyire?) nem jelent semmi magasztosat: vagy valami köznapi intézménynek a neve, vagy nem éppen válogatós vállalkozók üzleti fogásként használják. Lakóhelyemen van *Academy of Self-defence*, egy szerény karateiskola, *Academy of Advanced Driving* – egy még szerényebb autóvezető-tanfolyam, se nem haladott, se nem akadémikus; az *Academy of Ballroom Dancing* tánciskola (pattanásos tiniknek), az *Academy of Modelling* suta kis bakfisokból próbál szupermanöként varázsolni, az *Academy of Obedience and Training* szerény, de hasznos kutyatanoda. Tehát vigyázat, az üzleti életben, ahol mindent szabad, senkit ne tévesszen meg a hangzatos *academy*, ami nem jelent sokat, legfeljebb azt, hogy többet fizetsz nekik.

Shoes, boots és thongs

Amikor az angolszászok torzonborz ősei először tették lábukat Britannia földjére, jó 1500 évvel ezelőtt, már tudták, mit kell letörülnie, mielőtt rendes házba lép az ember: megvolt az a szavuk, hogy *shoe* (a többese akkor még az volt, hogy *shoen*, vö. *oxen*, *children*, *brethren*). Igaz, hogy az ősi germán *shoe* nem afféle topánkát jelentett, mint

manapság, hanem valamivel szerényebb *lábbelit*, de ez igazán részletkérdés, a divat mindig változik. Lényeg az, hogy ez az ősrégi szó él és virul a mai napig. Ha magyarul *cipőnek* fordítom, olykor némi pontatlanságot követek el, hiszen a *magas szárú cipőt* az angol már inkább úgy hívja, hogy *boots*, nem *shoes*: az utóbbi bokáig ér, és nem feljebb. Viszont a *boots* is gondot okozhat a magyarnak, mert fordítható *cipőnek* vagy *bakancs*nak vagy éppen *csizmának*, és mind a háromnak jó néhány fajtája, változata létezik. Mindez együtt pedig összefoglalóan *footwear* (esetleg *foot-gear*), vagyis *láb-beli*.

A századok során a *shoe*-nak is tucatnál több másodlagos jelentése fejlődött, tessék csak megnézni egy tisztességes, vaskos szótárban: jelent lópatkótól fékpofáig, szántalptól vetőcsoroszlyáig mindenfélét. Használja a köznyelv, a műszaki nyelv, a hajósok szaknyelve, még az angol kádárok is, és mindennek a tetejében egy sor összetételben és szólásmondásban is felbukkan. Például *If you were in my shoes* olyasmi, hogy *képzeld magad az én helyembe, ha te lennél az én helyemben*; aztán *where the shoe pinches* kb. annyi, mint *hol szorít a cipő*. A *shoestring* vagy *shoelace* magyarul *cipőfűző*, s ebből lesz aztán az, hogy *live on a shoestring*, vagyis *behúzza a nadrágszíjat, élire állítja (fogához kell, hogy verje) a garast*; egy *shoe-string traveller* az, aki amolyan diákosan utazgat, tehát *vékonypénzű, lapos zsebű utazó*. Egy magyar mulatságosnak tarthatja azt, hogy *shoe-tree*, hiszen tudja, hogy a cipő se fán terem, aztán a *shoe-horn* is furcsának tűnhet, pedig az utóbbi *cipőkanál*, az előbbi pedig *sámfa* (viszont a *kaptafa* neve *last*). A *snowshoes*, vagyis *hótalp* teljesen ismeretlen egy átlag angolnak, amerikaiaknak vagy pláne ausztrálnak, de jól ismert kellék Kanadában vagy Alaszkában.

Boot az olyan lábbeli, amelyiknek a szára bokán felül ér, tehát lehet *magas szárú cipő*, *bakancs* vagy *csizma*. Angliában az autó csomagtartóját is így nevezik, Amerikában ez inkább *trunk*. Jelent *kirúgást, elbocsátást* is (pláne ha váratlan és nyers kipenderítésről van szó): *the boss gave them the boot* pontosan ilyesmit jelent. Más szólásmondásokban is elő-előbukkan, például *the boot's on the other foot* azt jelenti, hogy *pont fordítva igaz*. Aztán *he is getting too big for his boots* olyasmi, hogy *kezd elbizni magát, kezd fejébe szállni a dicsőség, nagy a mellénye*. Amikor egy magyar a *nadrágjába ereszt* (a félelemtől, ijedségtől), *berezel* vagy *inába száll a bátorsága*, angolul ez úgy lesz, hogy *he has his heart in his boots, his heart is in his boots*. Főleg amerikaiaknak mondják, hogy *you bet your boots*, azaz *mérget vehetsz rá, ez holtbiztos*. Egy *bootlicker* magyarul *talpnyaló*, *Puss in Boots* viszont *Csizmás Kandúr* a gyermekmesében. *Bootleg* persze *csizmaszár*, de egy *bootlegger* nem *csizmadia* volt, hanem szeszcsempész az USA-ban az 1919–1933-as alkoholtilalom idején. *Boots-and-all* olyasmit jelent, hogy *apait-anyait belead, teljes gözzel, erővel, meggyőződéssel csinál valamit* (például: *he joined the Tory Party boots and all, he's a boots-and-all Conservative*).

Kellemes nyári időben aztán nem kell se cipő, se csizma, hanem egy könnyű sarut ölt az ember, vagy szandálba bújtatja a lábát. Egyiket is, másikat is jelentheti az angol *sandal*, aminek semmi köze a homokhoz (*sand*), hanem egy görög szó, *szandalion* megkurtítása, ami eredetileg *fapapucsot* jelentett, de nem az angolban, ahol a facipő neve *clog* volt (már Chaucerék korában) és maradt (mostanában megint látni a kirakatokban *fapapucsot*: állítólag csodálatos gyógyhatása van, és az öreg láb is táncra perdül tőle). A *moccasin* inkább az USA-ban használatos, nem hiába amerikai indiánok nyelv-

véből származott át az angolba. Ugyancsak amerikai a *flip-flop*, amit Ausztráliában és Új-Zélandon gyakrabban hívnak úgy, hogy *thong* – ez lehet bőr is, de gyakrabban gumi vagy műanyag, közismert magyar neve pedig *vietnami papucs*. Mennyivel kényelmesebb ez, mint egy drága cipő, ami ráadásul töri a lábat!

Jegyzetek

Ad lócipő és a többiek

Utalnék Forgács kitűnő 2005-ös művére, ahol *ló és csikó* természetesen saját fejezetet kapott (216–240). A szerző említi angol *horse* és német *Ross* összefüggését; utóbbi a köznyelvben 'paripa', nyelvjárásokban 'ló' jelentésű német szó, hangátvetéssel (metatézissel) keletkezett a *horse*-ban megőrzött régi alakból (mint *Rolandból Loránd* vagy *malozsából mazsola*). A németül nem tudók is találkozhattak vele abban a népetimológia-szerű szólásmondásban, amellyel a németeket (= osztrákokat) a közös hadseregben szolgált magyar bakák csúfolták: *Rossz (Ross) a lova és haj (Heu) a szénája*. Vargha Balázs (1967: 35) „hagyományos tréfa”-ként teljesebb formájában így idézi: *A németnek vizen (die Wiesen) a rétje, háj (das Heu) a szénája, mégis rossz (das Ross) a lova*. Hell György pedig (1997: 164) egy baranyai kétnyelvű faluból idézi (és egy másikkal együtt részletesen elemzi is) ugyanezt a mondást: *A némötnek víz a rétje, háj a szénája és mégis rossz a lova*.

Ad tészta

Cake/keksz kapcsán már volt szó a magyar *tészta*ról (lásd *Modern Nyelvtanítás XXI/1*, 58–59 és 63–65); a *horse of a different/another colour* sok magyar megfelelője közé illeszthetjük még: *más tészta* (vagy *káposzta*).

Ad 'sok'

Az idegen nyelveken tanuló magyaroknak az angolon kívül más célnyelvekben is gyakran többféle „sok” okoz nehézséget; a magyarul tanuló idegeneknek (és a magyar gyermekeknek) pedig a *sok* rendhagyó viselkedése fokozásnál. A szuppletivizmus, vagyis más szavak tövének „kölcsonvétele” (lásd **kettedik* → *második*, ugyanakkor *tizen-*, *huszon-* stb. *kettedik*, **volt volna* → *lett volna*) itt köztudottan abban áll, hogy nem **sokabb*, hanem *több* van. A „rendhagyás” tényénél kevésbé ismert, hogy *sok* helyett melyik másik fő szerepel itt tőként; ennek kiderítéséhez már etimológiai szótár kell.

Bár a „mennyi?” és a sok vagy kevés kérdése nem fordul elő Örkény István alább idézendő „interlingvális” egypercesében, kimondatlanul is ez a témája, és így ide tartozik. (Egyszer, amikor a magyar szakos felvételi vizsgák szóbeli részében a lexikális ismeretek arányát csökkenteni akartuk a szövegmegértés képességének irányában, ezt az írást is föladtuk értelmezésre. A bizottság máig nem egységes annak megítélésében, miért maradt el legtöbbször nemcsak az értelmezés, hanem a megértés is, de féltő, hogy nem csupán a vizsgai feszültség – és főleg nem az olaszstudás hiánya – miatt):

Örkény István: *Itália*

Az olasz karmester, miután végigvezényelte az Álarcosbált, nekivágott a pesti éjszakának. Hajnaltájt egy hölgyet invitált asztalukhoz, akivel már több ízben táncolt.

A vendég művész – a tolmács közbenjárásával – egy ideig udvarolgatott, aztán zsebébe nyúlt, elővette pénztárcáját, és rátenyerelve, várakozásteljesen nézett a tolmácsra.

Emez néhány szót váltott a hölgygel.

– Cinquecento – mondta aztán a karmesternek.

– Trecento – mondta a vendég, mert sokallotta az összeget.

– Quattrocento – ajánlotta végül a tolmács.

Ebben megegyeztek (1984a).

Idősebbek még emlékszünk pesti vicc korából Örkény István *A termelés zavartalanul folyik* című „folklorfeldolgozásának” alapanyagára (1984b: 388):

– Halló, gépterem?

– Skultéti, jelentkezem.

– Mennyi, Skultéti?

– Harminchárom.

– Mi harminchárom?

– Mi mennyi, főmérnök úr?

– Az, ami harminchárom.

– Nem annyinak kellett volna lennie?

– Mindegy, Skultéti, csak csinálják tovább.

(Nehézipari folklór, 1978)

Ad science és scientific

Azt hinné az ember, hogy ennek a „már a régi görögök” (Karinthy 1980) óta, de az újkorban egyértelműen központi szerepet játszó tevékenységnek a megnevezése „tudományosan” biztos. A szerző vezetésével megbizonyosodhatunk arról, hogy mennyire nincs így.

Talán szabad egy személyes példával illusztrálnom a helyzet bonyolultságát, sőt esetleg veszélyességét. Apám a Kertészeti Kutató Intézetben dolgozott, és egy küldöttséggel szakmai kapcsolat révén egy hasonló ukrain intézetbe került. Mint elmesélte, a szakmai és fehér asztalnál folyó programok során csak lassan derült ki a félreértés, amikor egyfolytában az oktatást firtatták a vendéglátók: „insztitut” arrafelé egyetemi tanszéket jelent, nem (kutató)intézetet!

Ad shoes, boots és thongs

A már tárgyalt „lócipő” után itt emberi cipőkről, lábbelikről lesz szó. Úgy látszik, már a szerző Magyarországról való távozása előtt is elterjedt volt nálunk a néha már *strandpapucsként*, de sokszor még mindig *vietnami papucsként* emlegetett lábbeli – holott aligha kötődik már Vietnamhoz. Ez egyike a számtalan népnévvel (etno-

nimával) alkotott szónak, amilyen a *franciakulcs* és *-saláta*, a *svédasztal*, *-fogó* és *-szekrény* vagy az *amerikáner*. A *vietnami papucs*, ahogy a *lengyel* (talán majd az újabb *kínai*) *piac*, a nemzet megnevezését még akkor is sokáig őrzi, ha az már régen nem aktuális. Ezek esetében természetesen nincs szó a *svábbogár* kapcsán már szóba került (lásd *Modern Nyelvoktatás XX/4*, 70–71) dehonesztáló szándékról – bezzeg a *franc(iabetegség)* esetében! May István cikkében (1978) bőséges választékkal szolgál ilyen használatú népnevekből, és tájékoztat az egyes nyelvek közötti különbségekről (a legmeglepőbb állítása az, hogy „az érdekelt nyelv – amelynek hazájából a szóban forgó fogalmat származtatják – rendszerint nem jelöli ezt az eredetet” [377]). Egy népnevet (etnonimákat) tartalmazó kislexikonnak nyilvánvalóan ezeket is tartalmaznia kellene (sok egyéb – például a *polyák*, *burkus* stb. típusú – etnonima mellett).

Bár *bakancs* szerepel Vászolyi szövegében, sem nála, sem egynyelvű angol szótárakban nem szerepel az a bakancs, amit „feldob” a halandó, és ami a *bakancslista* szóban szerepel. Az előbbi kifejezés persze nem új a magyar köznyelvben, de az utóbbi tudtommal egészen addig nem volt nálunk használatos, amíg egy ilyen című nagyszerű amerikai film (Morgan Freeman és Jack Nicholson főszereplésével) ismertté nem tette. Ez a lista azokat a tennivalókat tartalmazza, amelyeket az ember halála előtt (tehát még mielőtt „feldobná a talpát vagy a bakancsát”) el szeretne végezni. A *kick the bucket* (és innen a *bucket list*) nem kapcsolódik semmiféle lábbelihez. Sok szótár a ’vödör’ jelentésű *bucket* szót fedezi fel a kifejezésben (a haldokló által felrúgott vödör valóban szemléletes kép, ugyanakkor a halálnak nem kötelező kelléke a jelenlévő vödör). Mások szerint egy más jelentésű *bucket*ről van szó. Storfer így értelmezi ezt a kifejezést könyvének a „meghal” körülírásairól szóló fejezetében (1937: 65–66): „felrúgni az állványt [...] *Bucket* (valószínűleg a *buck* = bak szóból) egyes vidékeken (pl. Norfolkban) elsősorban azt az állványt jelenti, amelyre a levágott disznókat hátsó lábuknál fogva felhúzták. Ezért úgy gondolják, hogy a *to kick the bucket* halálmetafora a vágóállat halálos rángatózásaira emlékeztet. Más értelmezés szerint a kifejezés arra az állványra utal, amelyen az öngyilkosjelölt áll, és amelyet, miután a kötelet a nyakába helyezte, a lábával elrúg. A *kick the bucket* angol kifejezés egyébként a nyugat-indiai szigetek négereinek a nyelvébe is bekerült, és *kickeraboo* lett belőle; melléknévként *kickeraboo* jelentése: halott, igeként: meghal.”

*

A művük befejezése előtt meghalt zeneszerzők kottájában meg szokás jelölni, ettől kezdve hiányzik (vagy más műve) a zene. Vászolyi Erik magyarul tanuló honfitársainak szánt írása a *vietnami papuccsal* ért véget. Az Olvasó könnyen el tudja képzelni – ha nem is azt, hogy mely szavak és kifejezések maradtak most már örökre feldolgozatlanul, de azt igen –, hogy milyenek lettek volna ezek a fejezetek. Biztos vagyok abban, hogy az elkészült és a szerző halála után most közreadott magyarázatok mindnyájunknak eszébe fognak jutni, valahányszor találkozunk ezzel a „100 [mínusz x] érdekes angol szó”-val.

Tulajdonképpen már a jegyzetek elején is megemlíthettem volna, azonban a végére – de persze még a „slusszpoén” elé – maradt két, az Olvasó figyelmébe ajánlandó könyv.

Az egyik 1990-ben jelent meg 20 000 példányban Budapesten *Ausztráliába disszidáltam* címen (Antalfy 1990). Az 1933-as születésű szerző 1956-ban került Auszt-

ráliába, és kalandjait, tapasztalatait a „huszonéveseknek” írta, hogy „megspórolja nekik a csalódást, a kellemetlenséget és a hátrányokat” (5). Mondanivalójából csak az ausztráliai angol (és a magyar) nyelvre vonatkozó fejezetek tartoznak ide. Jól teszi, hogy szélesebb kommunikációs keretbe ágyazza a nyelvi összehasonlítást: a postai címzéstől a kínálási, illetve elfogadási és elutasítási formulákon át a családi ünnepek rendszeréig sok fontos információval szolgál az öt részre bontott *English* és a *Way of Life* című fejezetben (113–138). Ugyanakkor egészében elég furcsa a könyv: sajnos feltűnően nyegle stílus, igen gondatlan kivitel és sokszor közönségesség jellemzi; bőven lehet olvasni nála közhelyeket, túlegyszerűsítő megfogalmazásokat és sarkos, sőt elfogult, néha rosszindulatú ítéleteket is. Csak egyetlen példát az utóbbira (133):

Különben is a magyar nyelvet unos-untalan védeni nem hazafiság, még csak nem is sovinizmus (amit személy szerint én meg tudnék bocsátani), hanem kontraproduktív demagógia. Nincs mit védeni egy olyan nyelven, ami szerint egy nőt „felcsinálnak” és ha a gyereket nem tudják „elcsinálni”, akkor megszületés után az állandóan „becsinál”, éngem meg, ha erre rá merek mutatni, akkor „kicsinálnak”. Nem, nem a nyelvet kell védeni, az emberfőket kell kiművelni.

Nem is érti az ember, tulajdonképpen mit bírál – talán a stílust? Egyébként furcsa, hogy éppen a phrasal verbektől hemzseggő angollal állítja szembe, és kárhoztatja a magyart, ahol sokkal kevesebb olyan „üres” ige van, amelynél az igekötő játssza a főszerepet! Összefoglalva: érdekes és – komoly hibái ellenére – tanulságos könyv, messze Vászolyi írásának szintje alatt, de szándékában az övéhez hasonló.

A másik (Olvasóink számára talán már nem ismeretlen) könyv általunk már többször idézett szerzője, Bill Bryson több könyvével is jelen van már nálunk. *Bajos szavak* című könyvére (2013) azért hívom fel a figyelmet, mert nem szokványos nyelvművelő írás, hanem szerzője Vászolyihoz hasonlóan bölcs toleranciával és humorral tárgyal angol nyelvhasználati kérdéseket. Az elemzett szavakban kevés az átfedés Vászolyival (például *hamlet*, *media*), de a gondolkodási és megfogalmazási stílusuk rokon.

*

A néhai Vászolyi Erik posztumusz szövegének lezárásául, mintegy tőle ebben a folyóiratban elbúcsúzva a bevezető életrajzi vázlat ellenpárjaként hadd idézzünk tőle két stílusát és humorát jól illusztráló szöveget (nem mintha maga az angolos szöveg – mint ezt az Olvasók maguk is megtapasztalhatták – nélkülöznék ezeket a stílusjegyeket).

Az egyik egy képeslap szövege, mely Dardzsilingből érkezett tőle, és így szól (az eredeti írásmódot természetesen megtartottuk):

Körösi Csoma némileg tapintatlan volt, hogy itt, Darjilingben tért örök nyugalomra. Pizszok messze van mindentől s a zarándok ugyancsak liheg, mire ideér. Óshaza meg sehol. Ha hazamegy, a Kerespesiben dízsírhelyet kap, no meg k akadémiái tagságot. Itt egy szurdok szélén nyuxik és egy teaültetvényt nézegethet reggeltől estig. Hát érdemes volt?

Később előszóban még hozzátette, hogy nemrégén egy autót akartak a dardzsilingi temetőn keresztül vezetni, éppen azt a részt foglalva el, ahol Csoma sírja is van. Végül – ki tudja, miért – letettek a tervről.

Vászolyi Erik 1959–1960-ban és 1966-ban járt Komiföldön. Befejező szemelvényként a 2. expedíciójáról szóló *Nunc est bibendum* című beszámolójából idézünk (Vászolyi 1996: 255–256). Ebben politikai kérdéseket csak távolabbról érint, míg harmadik, 1996-os, már ausztráliai vendégként megtett komiföldi útjáról beszámolva (*Egy magnetofon és aki cipelte*, Vászolyi–Lázár 2008: 20–28) már politikai kérdések is szóba kerülnek. Például az, mik derültek ki első útjainak rejtett körülményeiről az immár felszabadított és neki megmutatott KGB-aktákból.

Felhívom az Olvasó figyelmét egy igen érdekes, a témánkhoz illő szövegre: Szörényi László irodalomtörténesz kispórái kötetének *Sziktivkar* című fejezetében (1997: 117–134) 1985-ös (tehát Vászolyi 1. és 2. útja közötti időben), a nemzetközi finnugor kongresszus kapcsán Komiföldön tett útjáról számol be. Ebben a fanyar – sok tekintetben Vászolyiéra emlékeztető – humorú írásban a szerző számos nyelvi kérdést is érint az általános kulturális és főleg politikai kontextuson belül.

Vászolyi 1996-ban már nem találkozhatott (Szörényi pedig nem említi, hogy 1985-ben találkozott volna) azzal a Konsztantyin Joszifovics Babickij nevű szovjet nyelvessel (1929–1993), akit – Szépe György elbeszélése szerint (2013: 251) – éppen Sziktivkarba száműztek, mert tiltakozott a szocialista országok 1968-as csehszlovákiai, prágai bevonulása ellen. Vászolyi – az 1956 miatti „kellemetlenségek” ellenére – éppen a csehszlovákiai bevonulásig bírta ki itthon, és tiltakozásul ekkor hagyta el hazáját (előbb Angliába, majd onnan Ausztráliába távozva).

Nunc est bibendum.

A kosztért-kvartélyért persze fizettünk, de ezzel együtt meg kellett osztani a háziakkal az ő nagyon is szűkös és szegényes elemóziájukat. Kolva népe nem állt messze a nyomortól, és bizony étrendjüket se irigyeltem. Egyik nap aztán megnéztük, hogy ugyan mi van itt a kolhoz szatócsboltjában. Hát bizony nem sok néznivaló akadt: a polcok javarészt üresen porosodtak. Az egyikén azonban ott árválkodott néhány konzerv; mondták, nem kell senkinek. Kíváncsiságból megnéztem és hirtelenjében majdnem hanyatt estem: a dobozokon ott állt ékes magyar nyelven, hogy BORSOS MARHATOKÁNY. Netene! Nemcsak hazafiúi büszkeség dagasztotta a keblemet, hanem a gyomornedvek is nyomban nekipezsegtek. A tokány jó eledel, húst meg eddig úgyis ritkán láttunk, s a fagyott krumpliból már elegendem volt. Így hát a néhány idevetődött magyar konzervet birtokba vettük, s odahaza boldogan átadtuk anyókáknak, hogy itt a mai vacsora. Hosszú volt az a nap, alig vártam már az estét, hogy végre éhes izgalommal odaüljek a többiekkel az asztalhoz. Tálaláskor jött az újabb meglepetés: a tokány ugyanis egy biliben került az asztalra. Szép nagy, zöld mázas edény volt, amolyan öthat literesnek gondoltam. Hogy arra is használnák, amire mi szoktuk ezt az edényt, azt pár másodperces gyanakvás után elvettem. Kolvában nem ismerik az éjjeliedényt; amikor rájuk jön a szükség, kimennek. A mi bilink története pedig az volt, hogy miután hosszú évekig semmiféle főzőedényt nem lehetett kapni a kolhoz boltjában, egy szép napon a brezsnyevi bőségben egy teherautó hozott egy teljes rakomány szép, kívül

zöld, bévül fehér zománcos bilit. A népszerűtő szovjet kormány ünnepi ajándéka volt a forradalom évfordulóján Kolva lakosainak. Jutott belőle mindenkinek, s attól kezdve Kolva népe az alszegtől a felszegig ilyenben főzött. Mi is.

Vacsora után közelebből is megszemléltem az akkor már üres edényt. Jó minőségű termék volt, s nagy becsben tartották; a zománca le nem pattant se kívül, se bévül. Aztán ahogy a fenekét néztem, a közepin ott állt szép fehér gyűrűben a márka: CSEPELI VASMŰVEK – BUDAPEST. Nocsak!

Igy ért véget a mi magyar esténk Kolvában. Nekem is oda kellett mennem, hogy az északi sarkkörtől nem is olyan messze vacsorázzak magyar tokányt magyar biliből. Hát nem szép mesterség a finnugrisztika?

IRODALOM*

- Antalfy Tibor (1990): *Ausztráliába disszidáltam*. Budapest: Hunga-Print, Hunga Könyvek.
- Bryson, Bill (2013): *Bajos szavak. Angol nyelvhasználat, avagy minden, amivel a szerző nem igazán volt tisztában egészen a közelmúltig* [1984]. Ford.: Pék Zoltán. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Forgács Tamás (2005): „Állati” szólások és közmondások. *A felfuvalkodott békától a szomszéd tehenéig*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hell György (1997): Sprüche aus einem zweisprachigen Dorf in Ungarn. *Berliner Beiträge zur Hungarologie* 10, 156–165.
- Karinthy Frigyes (1980): Józán ész. Címszó a Nagy Enciklopédiához [1933]. In: Karinthy Frigyes: *Címszavak a Nagy Enciklopédiához. Cikkek*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 184–189.
- May István (1978): Franciakulcs és törökbúza. *Magyar Nyelvőr* 102/3, 377–379.
- Örkény István (1984a): Itália. In: Örkény István: *Egyperces novellák*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 350.
- (1984b): A termelés zavartalanul folyik. In: Örkény István: *Egyperces novellák*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 388.
- Storfer, Adolf Josef (1937): *Im Dickicht der Sprache*. Wien–Leipzig–Prag: Verlag Dr. Rolf Passer.
- Szépe György (2013): *Nyelvészportrék*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szörényi László (1997): *Hosszúlépés. Kispróza 1989–1990*. Budapest: Pesti Szalon.
- Vargha Balázs (1967): *Játékkoktél*. Budapest: Minerva.
- Vászolyi Erik (1996): Nunc est bibendum. In: Bereczki András – Klima László (szerk.): *Ünnepi könyv Domokos Péter tiszteletére*. Budapest: ELTE. *Urálisztikai Tanulmányok* 7, 254–259.
- Vászolyi Erik – Lázár Katalin (2008): „Sudár fenyő nőtt az erdőn”. *Énekek Komiföldről*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

* Terts István kérésére ebben az irodalomjegyzékben a külföldi (vagy külföldön publikáló magyar) szerzők keresztnévét is kiírjuk. – *A szerk.*